

Фелисбела Мартинс

Катедра по География
Факултет по изкуствата
Университета на Порто

Мария Фелисбела Соса Мартинс е завършила География и е магистър по Педагогически науки. Тя е преподавател в катедрата по География на факултета по изкуство и хуманитарни науки към Университета на Порто. Преподава начално обучение на учители по предметите Дидактика и Методи в обучението по география, а в магистърския курс преподава Обучение по история и география.

ОБУЧЕНИЕТО ПО ГЕОГРАФИЯ В ЕС

ОБУЧЕНИЕТО ПО ГЕОГРАФИЯ В ОСНОВНИЯ И ГИМНАЗИАЛНИЯ КУРС В ПОРТУГАЛИЯ*

В преходния период към ХХІІ век Министерството на образованието, съвместно с учителското съсловие, направиха няколко промени на учебните програми в основния и средния курс. На 18 януари 2001 г. бе приет Закон-декрет с който се дефинират водещите насоки за реорганизация на учебните програми в основното образование, според който се въведе Национална програма за това образователно ниво. На 26 март 2003 г. се направи ревизия и на учебните програми за средното образование.

В същото време Факултетът по изкуства към Университета на Порто, и по-точно катедрата по География, организира различни учебни форуми и работи документи, целящи да се интерпретират учебните планове, преди всичко за основното образование. Тези форуми и документи засягат обучението на учителите и включват студенти и учители от различни базови училища. Сега, след като обучението на учители следва един нов модел и Националната програма действа повече от пет години, изглежда да се анализира как те се изпълняват в училищата от учителите, които работят с Факултета по изкуствата и Катедрата по география.

Тази статия започва с едно кратко въведение в португалската система за обучение по география, която се прилага в основния и в средния курс. След това се разглежда въведената в началото на настоящия век реорганизация на учебните планове, Националната програма за основния курс, Основните на-

соки за учебната програма по предмета география (3-ти цикъл, т.е. от VIII до IX клас на основното образование), Националната програма за средния курс и др. След това фокусът се премества върху обучението на учители по География в началния курс във Факултета по Изкуства към Университета на Порто и по-точно – извършената досега работа в това направление и изследването върху пре-интерпретацията, която правят базовите учители на Националната програма, както и на документите, разработени във Факултета. Накрая се правят някои заключителни разсъждения по повдигнатите въпроси.

Географията в основния и гимназиалния курс на обучение в Португалия

Преди да се спрем на предмета География в основния и средния курс, накратко ще представим организацията на португалската образователна система, по-точно по отношение на училищната образователна система. Тя се състои от три нива: основно образование, средно образование и висше образование.

Началното образование е задължително и води учениците през курс на обучение от 9 години. Организирано е на три последователни цикъла: 1-ят цикъл продължава четири години (II, II I, III III и IV клас), 2-ят цикъл е двегодишен (V и VII клас), и накрая 3-ят цикъл е с продължителност три години (VIII, VIII III и I IX клас).

* Приноси на Факултета по изкуства към Университета на Порто в обучението на учители по география в ранния етап за развитието на географското образование и управлението на учебната програма

Средното образование се състои от следващото задължително обучение и се структурира в три учебни години – един цикъл, който включва X, XII и XIII клас.

Накрая, висшето образование, което въпреки че не се разглежда в тази статия, е организирано в три цикъла, а именно: първо ниво (лиценциатура), магистърска степен и докторска степен.

Предметът География е автономен в 3-я цикъл на основния курс на образованието и е включен в областта на Хуманитарните и социални науки. Заедно с историята той дели седмично натоварване два 90-минутни учебни часа в VIII клас на задължителното образование и два и половина учебни часа в VIII и IX клас. В 1-я цикъл географското съдържание се преподава под заглавието "Estudo do Meio" (Знания за средата), които покриват предметите Наука, География и История) и във 2-я цикъл, в който географското съдържание е интегрирано в История и География на Португалия.

Средният курс е структуриран около различни курсове. Географията попада в групата на Научно-хуманитарните и Технологичните курсове. Предметът се появява в компонентите на курсовете за специфично обучение. В Научно-хуманитарните курсове Географията (Програма А) е двугодишна избираема дисциплина (X и XII клас или XI I и XII II клас). Тя е част от учебната програма за Научно-социални курсове по Социално-икономически науки, Научно-хуманитарни курсове в Езици и хуманитарни науки, както и като едногодишна опция (XIII клас) в Програма С. Всяко зависи обаче от Проекта за училищно обучение.

Що се отнася до Технологичните курсове, Географията е задължителен предмет във всичките, с изключение на един от 11-те предложени такива, а именно Технологичен курс по Регионално планиране и околна среда. Преподава се от X до XIII клас, с учебно натоварване два 90-минутни учебни часа седмично.

Въпреки, че седмичното натоварване е тежко, т.е. 3 до 3,5 учебни часа от 90 минути, с изключение на Технологичните курсове, предметът е винаги избираем и зависи от предложението за обучение и Училищния проект за обучение. Програма А с География е без съмнение най-разпространена и преподавана в цялата страна.

Реорганизация на учебната програма и Националната програма за основния курс

Реорганизацията на учебните програми в основния курс, осъществена в началото на този век, определя Националната учебна програма като един комплекс от основни, общи и специфични компетенции и умения, които трябва да бъдат предложени на учениците на това ниво на образование. Организацията на тази програма е различна от предишните с това, че поставя фокуса върху концепцията за компетенциите, които трябва да се развият през

задължителния основен курс.

Според Националната програма за основно образование, издадена от Министерството на образованието (ME, 2001, с. 9), всички граждани трябва да развият „в основния курс, (...) определен брой умения, да придобият набор от основни знания и умения за процеси“, които да бъдат постепенно интегрирани в един „огромен контекст от знания“, с цел да се подобри възможността да се мисли и разсъждава и да се развият отношения, ценности и процедури.

Тази перспектива се покрива с идеята за компетенции. Това е „една идея, структурирана и доминираща като арка, където знанията, уменията и отношенията са комбинирани и по-добре мобилизирани“. Или, както е дефинирано от португалското Министерство на просветата (пак там), всички тези неща са „в действие или употреба“. Според същия източник, концепцията за компетентност се свързва с „процеса за активиране на ресурсите (знания, възможности, стратегии) в различни видове ситуации, най-вече в проблемни ситуации“.

Линията на разсъждение, дефинирана от Министерството на образованието по отношение на тази ключова концепция, следва идеите, предложени от Perrenoud (1999, с. 7), който казва, че компетентността е „възможността да се действа ефективно в специфична ситуация, подкрепена от знания“ и в съгласие с мнението на Rolde (2003, с. 20), който твърди, че компетентност означава „знание, представено като ефективно умение за справяне с интелектуални, вербални и практически ситуации, а не натрупано фактологично съдържание, с което нито знаем как да отговорим на реални жизненни ситуации, нито можем да осъществяваме умствени операции или да решаваме такива, или даже да не можем да мислим с тях“.

Концепцията е далеч от консенсус между специалистите в областта на образованието, но все пак включва идеята за взаимосвързани знания (от концептуална и процедурна гледна точка и от гледна точка на формиране на отношения) и тяхната мобилизация. Инклузивната и мобилизираща природа на широките знания изглежда, че е ключова рамка, която ръководи тази концепция.

Следователно, една от ключовите цели на Националната програма е да се знае как да се използват знанията, които всички граждани смятат, че трябва да имат в съвременното общество. Дотук Министерството на образованието е идентифицирало основните компетенции на двете нива на образование и в рамките на различни области на учебните програми.

Αάδει έδαί έ ηά 10 ί άύέ έί ί ί άάάί όέέ. Те трябва да се развият постепенно през основния курс във всички части на учебната програма. Досега Министерството на образованието е изяснило напречно пресечната функционалност, заявявайки че „учителите от съответните области на Учебната програма трябва да обяснят как тази пресечна функционал-

ност може да бъде придобита и се развива във всяко специфично поле на знанието, и във всеки контекст на обучението на учениците“ (пак там, 16). Националната програма осигурява един комплекс от действия в учебната практика за всяка обща компетентност, която се вярва, че е важна за правилното развитие на тази компетентност в различни области и обхвати на учебната програма за началния курс.

Основните насоки за специфични компетентности, издигнати от Министерството на образованието, върху които ние обърнахме внимание, целят да (пак там, с. 10) *„идентифицират знанията, които ще дадат възможност на учениците да развият разбиране за природата и процесите, както и положително отношение към интелектуалните дейности и практическата работа, които са неразделна част от тази дисциплина“*.

Този начин на мислене и разработване на Учебната програма води до ре-дефинирането на ролите и действията на учителите. Като отговорни индивиди и действателни лица в областта на образованието, те трябва да идентифицират и интерпретират образователните проблеми и да търсят решения. Учителите играят решаваща роля в изпълнението на учебните програми в училищата, в рамките на своите специфични дисциплинарни групи, във всеки от класовете си.

Според Националната учебна програма училището, което се разглежда като привилегировано място за обучение на активни и отговорни граждани, се ангажира да обучава мислещи млади граждани, които са самостоятелни, когато трябва да реагират на различни ситуации от всекидневния живот. Това означава практическа промяна на обучението в контекста на ситуацията извън класната стая, но провеждано в самата класна стая, възприемане на активни методи, които препоръчват използването на контекст-базирано и съдържателно учене.

Основни насоки за учебна програма по предмета География (3-ти цикъл на основното образование)

Следвайки реструктурирането на основното образование, беше публикуван специален документ, а именно *Curriculo Nacional do Ensino Básico. Competências Essenciais* (Национална програма за основното образование. Основни компетентности) (ME, 2001, с. 17). Според този документ, формулирането на специфични компетентности по География взема под внимание *„една инклузивна перспектива на отношения, умения и знания, които трябва да бъдат развивани от учениците чрез изучаването на предмета География“*². Целта е младите ученици да овладеят в края на основното си образование един набор от компетентности, които да ги направят географски компетентни. Според Министерството, *„географски компетентният гражданин владее пространствени умения и показва, че той/тя може да: визуализира фактите пространствено, да ги свързва; да описва коректно средата, в която той/тя живее и работи; да съставя ментални карти на тази среда; да използва карти от различни мащаби; да разбира пространствените модели и да ги сравнява; да има добро чувство за ориентация на сушата“*.

В допълнение към тези пространствени умения (пак в този документ) географски компетентният гражданин *„може също да интерпретира и анализира критично географската информация и да разбира връзките между териториална и културна идентичност, унаследеност и регионална индивидуалност“*.

Освен това Министерството на образованието дефинира основни насоки за учителите, така че да подготвят младите граждани в основния курс като географски компетентни граждани.

По време на процеса на обучение се очаква учителите да повишат професионалния си опит от гледна точка на развиване на умения, свързани с научните изследвания. Те трябва да се насърчават да правят експерименти, в които учениците могат да се научат как да наблюдават, регистрират и обработват информация, да поставят въпроси, да формулират заключения и да представят резултатите от своите изследвания. Географски умения трябва да се

¹ 10-те общи компетентности:

- (1) Да мобилизира културните, научните и технологичните знания за разбиране на реалността и да се справя с ежедневни ситуации и проблеми;
- (2) Адекватно да използва езиците на различни области от културните, научните и технологичните знания;
- (3) Да използва португалския език правилно за адекватна комуникация и да структурира процеса на мислене;
- (4) Да използва чужд език, да комуникира правилно в практически ситуации и да придобива информация;
- (5) Да възприема методи за лична работа и методи за учене, подходящи за поставените цели;
- (6) Да търси, подбира и организира информация и да я трансформира в съответните знания;
- (7) Да възприема правилни отношения, да решава проблеми и да взема решения;
- (8) Да бъде независим, отговорен и инициативен в действията си;
- (9) Да си сътрудничи с останалите в съвместни задачи и проекти;
- (10) Да осъществява хармония между тяло и заобикаляща среда, както индивидуално, така и в междуличностните отношения, с което да постигне добро здраве и високо качество на живота (ME, 2001:15).

² Министерството на образованието е дефинирало 21 специфични компетентности по География, които трябва да се развият през 3-годишния период на обучение в 3-я цикъл на Основното образование, според трите дефинирани учебни области: Местоположение - Сравнява различни представителни части от земната повърхнина, използвайки концепцията за мащаб; Чете и интер-

развиват както посредством теренна, така и чрез групова работа (работа в екип), защото това помага за генериране на идеи и достигане до правилни изводи.

Географското образование трябва да бъде такова, че учениците да се научат как да отговарят на основни въпроси като: *Къде се намира? Защо е там? Как е разпределено? Какви са характеристиките? Какво е влиянието? Как трябва да се използва и управлява за обща полза на човечеството и природата?*

Търсенето на отговори на географски въпроси означава изследване на места, ситуации, взаимовръзки, пространствени разпространения и диференциация на феномени по земната повърхност. Официалните документи дефинират групирането на компетенциите в три области: Локализация (местоположение), Знание за места и райони и Динамика на взаимовръзките между районите.

Според *Currnculo Nacional do Ensino Básico* –

претира глобуси, карти и картограми в различни мащаби, използвайки легендите на картата, мащаба и географските координати; Открива мястото на Португалия в Европа и в света, погълвайки и изчертавайки карти; Описва относителното местоположение на родния град, използвайки като референция мястото на района, страната, Европа и света. *В областта на знанията за местата и районите* – използва географска терминология, когато описва места, региони и географски разпределения на явленията, устно или писмено; Формулира и отговаря на географски въпроси (Къде се намира? Как е разпространено? Защо се намира там/Защо е така разпределено? Защо е обект на промени?), използвайки атласи, аерофотоснимки, бази данни, CD-ROM и Интернет; Използва географска терминология, когато описва устно и писмено местата, районите и географското разпределение на явленията; Обсъжда географски проблеми, свързани с местата/районите/проблемите, които се изследват, използвайки телевизионни програми, филми, видеограни и медии, книги и енциклопедии; Сравнява разпространението на природни и антропогенни явления, използвайки планисфери и карти от различни мащаби; Сортира и класифицира характеристиките на географските явления, като изброява най-важните за различни места; Избира характеристиките на географските явления, отговори за промените на различните места; Провежда търсене на документи за разпространени природни феномени на национално, международно и световно равнище, използвайки различни ресурси като аудио-визуални средства, CD-ROM, Интернет, различни медии, статистически диаграми и таблици; Избира и използва географски методи, обработва географска информация и по ясен и правилен начин, например графики (линейни, хистограми, сектограми, демографски пирамиди), карти (на отделни части или други) и диаграми; Разработва и използва различни данни /статистически индекси, достигайки до заключения по реални примери, валидира достигнатите заключения; Проблематизира ситуацията, показани в проекти, формулирайки заключения и ги представя в прости/аудиовизуални устни и/или писмени презентации; Анализира реални случаи и разсъждава върху възможни решения, използвайки географски ресурси, методи и знания. *В областта на динамиката на взаимовръзките между различните области* – интерпретира, анализира и проблематизира взаимовръзките в природните и антропогенните явления, представени в проекти, формулира заключения и ги представя в прости/аудиовизуални устни и/или писмени презентации; Анализира реални класове от антропогенни феномени, влияещи на природната среда, разсъждава за възможни решения; Разсъждава критично по качеството на околната среда на дадено място/район, предлагайки ефективни и приложими действия за подобряване за качествата на средата в тези места; Анализира случаите на управление на територията и показва важността на опазването на средата и гарантирането на устойчиво развитие.

³ Някои възможни пресичания между специфичните и общите компетенции по География: *Мобилизация на ясни разбирания (културни, научни, технологични) за цялостното разбиране на реалността, изследвайки концептуалния и инструментален обхват на географските знания в изследването на конкретна ситуация, за да подреди и знае света; • Изследва, подбира и организира географска информация, необходима за анализите и разбирането на конкретни проблеми на света. Използва различни начини на географски езици като текстове, картограми, карти, графики, фотографии, филми и видео материали, да събира анализира и докладва географска информация; Възприема работни методи, адаптирани за анализи в различни в различни мащаби съответно разнообразието на географското явление, което се изучава; Провежда дейности, показващи автономност и творчество, например теренна работа, симулации, игри, изследване на конкретни ситуации, мобилизиране на географски знания; Сътрудничи със съученици в съвместни проекти и задачи, извършва групови дейности, дискутирайки различни гледни точки, отразявайки се на индивидуалния опит и възприемането на реалността, така че да разбира относителното географско знание за реалния свят (ME, DEB: 2001, p. 109).

⁴ Учителите с професионална квалификация по Обучение по география преподават само предмета в 3-ти цикъл на основното и средното образование. Географското съдържание в 1-ви и 2-ри цикъл се преподават от учители с друга професионална квалификация, особено от учители по история, както в случая с история и география на Португалия (2-ри цикъл).

⁵ Според Министерството на образованието „Шест програмни теми могат да бъдат изучавани отделно или интегрирано. Разпределението в три цикъла от основното образование трябва да бъде координирано с Проекта за училищни и класни програми, но никога да не се пренебрегва логиката на Цикъла. Не по-малко важно е, поради природата на нейното съдържание, темата „Представяне на Земята“ да бъде винаги изучавана най-напред (ME, 2001:9).

всеки цикъл на образование. Докато в 1-ви цикъл тези специфични компетенции и образователни практики трябва да се развият в една всичко включваща област, наречена „A Descoberta do Ambiente Geográfico“ (Откриване на географската среда), в областта „Estudo do Meio“ (Околна среда) във 2-я цикъл географското обучение попада в предмета История и География на Португалия.

В 1-я цикъл е важно малките ученици да влязат в контакт със средата, където хората и другите живи същества живеят, описват и обясняват взаимовръзките между географските явления (природни и човешки) в различни места и райони. Във 2-я цикъл компетенциите покриват знанията за територията на Португалия, така че учениците да развият териториално-базирана идентичност, като вземат предвид няколко аспекта като връзката със средата, обществото, културата, наследството и други, което позволява на всеки индивид да повиши чувството си за национална принадлежност и гражданска отговорност.

Компетенциите по География се дефинират според областта „Откриване на Португалия и Иберийския полуостров“. Увеличават се знанията и уменията, придобили от децата в раздела Околна среда и се засягат концепции, които ще се задълбочат по-нататък в областта Социални и хуманитарни науки (3-ти цикъл), в История и География, което вече беше споменато.

Следвайки тази структура и на базата на факта, че децата, израствайки физически, емоционално и интелектуално, също придобиват възможности да разбират света, Министерството на образованието смята, че в този цикъл на обучение по География трябва да се стимулира любопитството на децата да откриват света, като им се дава възможност да изследват нови места и пространства по Земята. Да се познава мястото, където живее детето, улицата, града, района и страната вече не е достатъчно, тъй като ние всички сме жители на Европа и на Света. Затова предметът трябва да се центрира около една структурираща тема „Откриване на Португалия, Европа и Света“, която на свой ред се разделя на шест основни теми, съдържащи се в Основни-

те насоки на учебната програма по География.

Тези основни учебни програми – „Земята: Изучаване и представяне“, „Природна среда“, „Население и селища“, „Икономически дейности“, „Контрасти в развитието“ и „Природа и общество“ – могат да бъдат преподавани разделено и/или интегрирано. Независимо от това, първата тема – „Земята: изучаване и представяне“, винаги трябва да бъде преподавана в началото. Всяка от тези теми се подразделя на подтеми⁶ и могат да се прилагат незадължителни учебни практики с учениците. Когато разработват своите учебни планове, учителите могат да подготвят различни уроци, следвайки Програмния проект на съответното училище или клас.

Трябва да се фокусира повече върху интерпретативните аспекти на различните образователни практики, отколкото на описателните аспекти на програмите. Целта на обучението по География е децата да се научат да прилагат концепциите за площ, място, район, територия, околна среда, местоположение, географски мащаби, географска мобилност, взаимовръзки и движение, водейки ги към развитие на компетенции, които ще ги научат как да наблюдават пространството, да мислят за него и да могат да предприемат действия в средата, в която живеят.

В допълнение към възможността за приложение на подтемите и образователните практики, учителите могат също да управляват мащаба на анализите на учениците. Той трябва да бъде избран така, че да осветлява географските явления, които се изучават. Учителите могат да използват аналитичен мащаб, който те смятат, че е най-подходящ за съответното явление, свързано с всяка тема, но обучението трябва винаги да се свързва с Португалия, така че, когато децата завършат основното си образование, да знаят географията на собствената си страна и да могат да сравняват с други, подобни и/или различни от локалния, континенталния и световния мащаби, в зависимост от феномена, който се изучава. На този етап е важно учениците да разберат, че географските явления и физическите и антропогенни фактори са взаимосвързани по дина-

⁶ Следващите подтеми за всяка от основните теми в Основното образование са идентифицирани, както следва: За темата „Земя: Знания и представяне“ – Описание на ландшафтите. Използването на карти за представяне на земната повърхност; Местустановяване на различните елементи по земната повърхност. За темата „Природна среда“: Климат и растителност, време и климат (Разпространение и характеристики на климата и характеристики на растителността); Релеф (релефни форми и комплекси от форми; динамика на хидроложкия басейн; динамика на крайбрежията); Рискове и природни бедствия; (причини за природните бедствия и техният ефект върху човека и природата). За темата „Население и селища“: Разпространение и фактори, влияещи на развитието и поведението на населението по демографски данни; Мобилност (типове миграции; миграционни потоци; причини и последствия от миграциите); Културно разнообразие (идентичност и диференциращи фактори за населението); Човешки поселения (урбанизация и селски райони, структура на урбанизираните райони и качество на живот в урбанизираните и селските среди); За темата „Икономически дейности“: Икономически дейности: ресурси, производствени процеси и устойчивост (селско стопанство; риболов; промишленост; услуги и туризъм; проблеми на средата: социални и икономически проблеми); Транспортни мрежи и телекомуникации (видове транспорт; продукти, които се транспортират и разстояния; влиянието на развитието на транспорта върху районите; важноста на телекомуникациите в съвременното общество). За темата „Контрасти в развитието“: Развити страни и развиващи се страни (Индикатори за развитие) и Взаимовръзка между районите с различни нива на развитие (Пречки за развитието и решения за намаляване на контрастите в развитието); Накрая по темата „Общество и среда“ – Среда и устойчиво развитие (Промени в глобалната среда; основни предизвикателства на околната среда; стратегии за опазване на това, което сме наследили).

мичен начин, което води до различни резултати. Важно е, чрез използване на реални случаи за места, райони или страни, да се базират разсъжденията върху конкретни такива и учителите да ръководят децата в процеса на интерпретация и осъзнаване на явленията по Земята.

Националната програма за обучението в средния курс и географските учебни програми

Националната програма за средното образование се разглежда като комплекс от умения, които учениците трябва да развият във всички курсове, а именно Научно-Хуманитарните курсове, водещи до насоченост към по-нататъшно висше образование, Технологичните курсове, насочени към трудов живот и по-нататъшно учение, Специализираните курсове по изкуство, които в зависимост от съответното изкуство водят към по-нататъшно обучение или артистична реализация и накрая – Професионалните курсове, насочени към получаване на професионална квалификация.

Обучението на всяко ниво на средния курс е базирано на съответните учебни програми, с други думи, Министерството на просветата подготвя програми и училищата трябва да ги следват в съответствие със своите учебните програми.

Както беше споменато, Географията е част от всичките курсове в Социално-Хуманитарното образование в средния курс, но е избираема дисциплина. Тя е специфичен компонент на курсовете и зависи от Училищната образователна програма; Географията е почти винаги предлагана в училищата със социално-икономически, езикови и хуманитарните курсове⁷ за обучение и се преподава като Програма А. Тъй като програми В и С са по-рядко избирани, ще разгледаме накратко само програма А.

С оглед на географското образование, към което има стремеж, целта на предмета е да заздравя компетентностите, развити в началния курс, издигайки (ME, 2001:9) „желанието да се знае/осмисли прос-

транството и да се създадат стабилни знания, да се развият отношенията, даващи възможност да се разбират взаимовръзките човек-природа, да се ценят различните култури и общества, да се развие географското любопитство като средство за осъзнаване на гражданските отговорности, да се развие чувството за принадлежност и отношение към териториалната солидарност според перспективата за устойчивост, да се насърчава участието в дебати по организацията на пространството, да се претеглят природните и здравни рискове, съпровождащи процеса на вземане на решения, да се осигури подобряване на междуличностните отношения от гледна точка на съгласуваност, автономия и самодоверие, да се постигне подобряване на взаимовръзките от гледна точка на разбиране, съпричастност и солидарност“.

Въпреки, че тази програма е структурирана⁸ около централната тема „Португалия: подобряване на ресурсите и подпомагане на развитието“, ролята на учителите е да проектират педагогическата програма, да решат какви работни методи да подберат и източниците и ресурсите които трябва да се използват, „за да „накарат хората да осъзнаят развитието на страната като цяло и особено това, на различните региони в страната“. Следователно учениците се карат да анализират „важността на ресурсите от гледна точка на тяхната икономическа стойност и качеството на живота на населението, регионалните контрасти трябва да се разглеждат като асиметрии които трябва да се преодолеят, а различията трябва да се запазят и оценяват“. В съответствие с това учениците трябва да направят изследване, свързано с конкретен случай, който се дефинира, когато процесът на обучение-преподаване е програмиран.

Начална фаза на обучение на учители по география във Факултета по изкуства към Университета на Порто

Факултетът по изкуства на Университета на Порто обучава учители по География от 1988/89 годи-

⁷ В северната част на страната, под управлението на Северния генерален директорат по образованието, през академичната 2008/2009 година, 205 държавни средни училища предложиха два типа курсове, 62 училища предложиха Социално-икономическия курс и 137 – курса Езици и хуманитарни науки. Източник: DREN.

⁸ Общ списък на темите: **X-ти или XI-ти клас:** Модул Въведение – Географско положение на Португалия в Европа и в света. **Тема 1.** Население: потребители на ресурси и организатори на пространствата 1.1. Население: еволюция на регионалните различия. 1.2. Разпространение на населението; **Тема 2.** Разпространение на природните ресурси на населението: потребление, ограничения и потенциал 2.1. Подземни ресурси 2.2. Слънчева радиация 2.3. Водни ресурси 2.4. Морски ресурси. **XI-ти или XII-ти клас:** **Тема 3.** Пространства, организирани от населението 3.1. Селски райони, претърпяващи промяна. 3.2. Урбанистични райони: вътрешна организация и динамика 3.3. Градска мрежа и новите взаимоотношения „град-село“; **Тема 4.** Население: как то пътува и комуникира 4.1. Транспортно разнообразие и неравномерност на мрежите 4.2. Революцията на телекомуникациите и влиянието на междутериториалните връзки; **Тема 5.** Интеграцията на Португалия в Европейския съюз: нови предизвикателства, нови възможности. 5.1. Предизвикателствата на разширението на Европейската общност за Португалия. 5.2. Ценността на околната среда на Португалия за обществото. Политика за околната среда. 5.3. Португалските райони в контекста на регионалните политики на Европейския съюз. Конкретно изследване.

⁹ За първите четири години имаше един преходен период, с четиригодишна бакалавърска степен, последвана от двугодишна магистърска степен по педагогическо-дидактическо обучение и въвеждане в професионалната практика.

на. Първият модел за обучение беше наречен „интегрирано обучение“⁹, студентите получаваха общо и специализирано обучение след 3-та година на бакалавърската степен¹⁰.

В Географията програмната единица, покриваща специфичното педагогическо обучение, беше наречена Методологии за обучение по География, а в последните две години беше въведен нов учебен план и този предмет беше заменен от друг: Управление на учебни програми по География или Преподаване на География на Португалия и Европа, Дидактически методологии по География или Анализът в обучението по География.

По тези предмети студентите трябваше да разберат същността и важността на географското образование, както и проблемите, свързани с управление на учебните програми и методологиите за преподаване и оценяване. Те се запознаваха с Националната програма за основното и средното образование и с Основните насоки на учебните програми по География за VII–XII клас. Подготвяха също педагогически-дидактически материали, базирани на интерпретацията на официалните документи, които можеха да се използват в клас, като например пътеводители и дидактически сценарии, годишни планове от дидактически характер и такива, които можеха да бъдат използвани в клас и в проектирани образователни ситуации. Всички гореспоменати дейности вземаха под внимание клаузите, съдържащи се в Процеса на гъвкаво управление на учебните програми.

Въвеждането на професионална практика започваше през петата година. Това съответстваше на учебна практиката в основния курс (3-ти цикъл) и в средния курс за период от една година и включваше по два класа за обучаем. В допълнение към учителските практики студентите посещаваха и специален семинар към Факултета.

Този цикъл начално бакалавърско обучение за учители свърши през 2005 година. Оттогава се въведе Началното обучение на учители под формата на Специализиран курс за обучение във Факултета по Изкуства. Студентите пак вземаха няколко общи и специфични¹¹ предмети от третата година нататък, а през бакалавърския си курс и в края на степента се включваха в Специализиран курс за обучение по География. За една година студентите се въвеждат в професионалната практика в основно/средно училище и посещават учебна единица, наречена Семинар.

Тези студенти обаче нямаха шанса да практикуват в собствени класове, а в класовете на базовите учители. Според Правилника за обучението в специализираните курсове, тези бъдещи учители

трябваше да преподават минимален брой уроци, равняващи се на петнадесет 90-минутни часа, в единичен курс по един предмет, например География. Тези уроци трябваше да се проведат през различни години на обучението.

Когато бъдещите учители започнаха своето обучение в училищата, те знаеха, че то ще се фокусира върху различни направления, например чувството за етична отговорност, организация, управление и постигане на учебния процес, научни и педагогическо-дидактически часове и в областта на въвеждане на доживотно професионално развитие, оценяване на ангажираността, отговорността, точността, критичността, порядъка, прогреса, творчеството и автономността.

По време на Специализиращия педагогически курс студентите посещаваха учебната единица, преподавана във факултета едновременно, наречена Семинар. Целта му беше да заздравя научната и педагогическа компетентност на студентите, да координира теория и практика, да координира образователните науки, предметните области на Географията и преподавателската практика. По-нататък да развива възможности и отношения, допринасящи за гъвкава професионална работа, умения за поставяне на проблеми, критично и постоянно усъвършенстване, студентите трябваше да анализират експериментите, провеждани във всяка образователна част и да предадат изследователски проект, който може да се приложи в съответната област на обучение.

Тогава тези студенти ще бъдат наблюдавани от учителите в училищата, от ръководителите на учебната практика, които трябваше да наблюдават учебните дейности и да ги анализират по един гъвкав, формативен и продължителен начин, да подобряват културата и педагогически-дидактическите действия на обучаемите както индивидуално, така и в групи.

Общ казано, първите години интегрираното начално обучение и практика в Специализиращия педагогически курс беше фокусирано върху научната подготовка в географски знания. С напредването на обучението щеше да се фокусира върху общото и специализирано педагогическо обучение, което в Географията целеше да координира теория и практика. Накрая се провеждаше в реална професионална ситуация.

Ключови разлики имаше в последната фаза: по време на интегрираното обучение студентите вече отговаряха за свои класове, докато в Учителската специализация те преподаваха в класове, наблюдавани от учители. По отношение на педагогическите образователни предмети, специално свързани с Географията, дори и чрез смяна на своите на-

¹⁰ Въведение в Науката за образование, Психологията на развитие и обучение, Организация на учебни програми и Развитие на методологии за преподаване на География.

¹¹ В този случай на специфично обучение по География четирите начални предмета бяха постепенно намалени и през последните две години се преподаваха само Управление на учебната програма по география и Дидактически методологии в географията.

чални желания, те винаги включваха едно теоретико-практическо упражнение, което им дава знания за бъдещата им преподавателска професия.

Действителни интерпретации,
възможни интерпретации

В процеса на включване на интегрирано начално обучение на учители и специализиращите курсове за обучение, преподавателите в Катедрата по География, които преподаваха специфичните образователни предмети, след което въвеждаха обучаемите в реалния трудов свят, четяха и интерпретираха законови документи, особено Националната програма за основното образование и Програмните основни насоки за обучението по География в 3-я цикъл. След това съставяха текстове и документи със собствените си (ре) – интерпретации на тези документи.

Тези документи бяха широко разпространявани, анализирани и отразявани заедно с базовите учители и както вече споменахме, със студенти в областта на специфичните образователни предмети по География.

В контекста на началното обучение на учители, работите, представени от студентите даваха висока оценка на познаването на важността и спецификата на географското образование, управление на учебни програми, методите за обучение и методите за оценка на знанията. Тези анализи фокусираха върху Учебните програми и Насоките и даваха предложения за дидактически текстове, за планиране на годишни и дидактически единици, структурирани около учебни ситуации, така че те да могат да допринесат за интегралното провеждане на Основните насоки на учебната програма.

Освен това те предлагаха изменения в специфичните компетенции по География, от една перспектива на функционално опростяване. По отношение на програмната гъвкавост бяха направени опити да се скъса с класическите основи, фокусирани върху чисто и просто подредени форми на организация на учебната програма. Следваната линия целеше да насочи работата към разработването на учебна програма, която днес работи за създаване на компетенции за развитие.

Отново обаче, моделът за начално учителско образование във Факултета по изкуствата към Университета на Порто беше променен. През академичната 2008/2009 година беше въведен Магистърски курс за учители по История и География. Тъй като Националната програма беше разработена и разпространена във всяка община, изглеждаше нормално да се разбере до каква степен Националната програма и работата, извършена от Географската катедра, са били приложени от базовите учители.

Това беше началната точка на нашето изследване, фокусирано преди всичко върху Националната програма за обучение в основния курс. Нашата

цел беше да съберем мненията на учителите като група, отнасящи се до Националната програма за началния курс на образование и Насоките за учебни програми по География, както и документите, разработени от Катедрата по География. Нашето желание беше да разберем всичките тези интерпретации и (ре) – интерпретации, ние искаме да дадем на учителите трибуна да изразят своите мнения за своята работа досега и как прилагат практика рекомендациите, заложили в споменатите документи. Затова сформирахме една дискуссионна група, състояща се от седемте базови учители, които работиха със студенти през учебната 2008–2009 година.

Тъй като целта на тези фокусирани дискусии беше да се съберат данни за специфичен предмет, те генерираха взаимовръзки и помогнаха за обмен на опит и гледни точки на голям брой участници.

Ние чувствахме, че най-добрият начин ще бъде да се организира дискуссионна група, тъй като, както пише Morgan (1998:9), такива групи са основно „специализирани мероприятия, целящи събиране на данни по дадена тема“ и са (пак там) „един начин да се чуят хората и да се научи за тях (...), където има продължителна комуникация между водещия и участниците, както и между тях самите“.

След това променихме фокуса на дискусията, за да проникнем по-дълбоко в мненията на хората, техните мисли и емоции, свързани със създаването на тази група, евентуални отрицателни мнения относно Националната програма, да разберем мненията на тези водещи учебната практика учители относно ограниченията, наложени от Националната програма и процесите, които тези мнения предизвикват.

Следващата цел бе да се разбере чрез базовите учители до каква степен документите, разработени от Катедрата по Изкуства на Университета на Порто и по-специално Катедрата по География в областта на началното обучение на студенти, помагат или пречат за подобряване на преподаването по География и дали те стимулират или не началното обучение на учители. Накрая този изследователски метод целеше да се определят очакванията, които тези учители имаха във връзка с педагогическите работни методи, които бяха разработени от (предшните) обучаеми, след като са участвали в учебните практики и вече са навлезли в трудовия пазар за учители.

В тази посока беше изключително важно базовите учители да дадат своето мнение като група и как съответно ще се организира тази групово дискусия.

Заклучителни разсъждения

Както споменахме по-горе, нашата цел е да разберем практиките, които са осъществени в училищна среда от базовите учители, няколко години след публикуването и приложението на Реорганизацията на учебната програма.

На пръв поглед изглежда, че групата от базови

учители, които участваха в тази първа фокусна група, смятаха, че Националната програма е доста неясна и дори противоречива. След като изразиха мнението си, стана съвсем ясно, че концепцията за компетенциите не е напълно разбрана, защото са я объркали с тематичното съдържание за преподаване и са смятали, че тази част е алтернатива на концепцията за целите; по-нататък, на концепцията за учебния опит въобще не са обърнали внимание независимо, че е част от темата за дискусия.

Някои участници смятаха, че Националната програма трябва да бъде центрирана около съдържанието, което се преподава и бяха разочаровани от факта, че някои теми са премахнати и сега са част от програмите на други предмети; други участници изразиха мнения, които бяха в по-голяма степен в съответствие със сегашната концепция за компетенциите, съдържаша се в официалните документи. Почти всички участници възприеха Националната програма, приеха нейния потенциал, но споменаха, че повечето учители и училища не я познават – нито Програмата, нито Основните насоки за географията и, че учителите използват „модерен език“, но продължават да мислят индивидуално и дисциплинарно, показвайки разминаване между това, което се прави на национално равнище и практиките на локално равнище.

Когато се запознаят със специфичните компетенции по География, както са дефинирани от Министерството на просветата, а от Катедрата по география – как те трябва да се реализират в практиката, базовите учители приемат, че тези компетенции се използват от обучаемите, но не се предприемат по-нататъшни действия в тази насока. Документите, които се разглеждат и други документи, разработени от Катедрата по география, помагат в процеса на обучение, но те се използват само от една група, свързана с началното на педагогическото обучение. Различните езици в училищата и в групите по предмети, прекомерното натоварване, големият брой ученици на един учител, недостига/или излишък на учители по един и същи предмет в училището и фактът, че учителите са пренатоварени с бюрократична работа им оставят много малко време да обмислят, обменят или използват нови учебни материали.

По отношение на началното обучение на учителите изглежда всички са съгласни, че официалните документи и тези, подготвени съвместно с преподавателите от Факултета по Изкуствата, са важни. Въпреки това те почти не се използват след първата година, когато учителите станат професионално активни. Приложението и разработването на специфични компетенции у децата, което трябва да стане в контекста на класната стая, не съществува. Класовете са повече „центрирани върху целите да се подготвят бъдещите изпити“, а развитието на компетенциите е изцяло премахнато от инструмента-

риума за оценяване. Групата напълно е съгласна, че обучаемите студенти придобиват инструментите, научават съдържанието, особено на ниво език, имат известна автономия, но все пак завършват, разрезени от училищната рутина (с малки изключения), така че наученото остава ограничено само в годината на обучение.

Накрая, относно използваните педагогически методи в обучението и самото обучение, базовите учители не стигнаха до съгласие. Някои чувстват, че са помогнали на студентите да научат и постигат автономност, докато други посочват, че е очевидна липсата на знания, точност и дори дисциплина.

Тези разсъждения са първите резултати от тази трудна фокусна дискусийна сесия. Следват други сесии, чрез които да се изяснят интерпретациите и (ре)интерпретациите на Националната програма за основно образование от различните участници в процеса.

Литература

ME-DEB *Curriculo Nacional do Ensino Básico – Competências Essenciais*. – Lisboa, 2001.

ME – DEB *Geografia. Orientações Curriculares – 3º ciclo*. – Lisboa, 2002.

MORGAN, David L. *The Focus Group Guidebook*. – London: Sage Publications, Focus Group kit 1, 1998.

PERRENOUD, Philippe *Construir competências desde a escola Porto*. – Alegre: ARTMED, 1999.

ROLDÃO, Maria do Céu. *Gestão do Currículo e Avaliação de competências. A questão dos Professores*. – Lisboa: Editorial Presença, 2003.

Teaching of geography in Portugal at Primary and Secondary school levels (contributions of initial teacher training in Geography at the Faculty of arts of the University of Porto to the development of Geography education and Curricular management)

Felisbela Martins

Lecturer at the Geography Department of the Faculty of Arts of the University of Porto

Summary

This papers aims to contextualize the teaching of Geography in Portugal at Primary and Secondary Education levels and show the principles guiding Initial Teacher Training in Geography at the Faculty of Arts of the University of Porto. A study is also presented that aims to identify how the Traineeship Supervisors (teachers at the schools), (re) interpret the National Curriculum for Primary Education, and the training events and documents produced at the Faculty of Arts in the scope of teacher training.